

MEDIA TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TARIX TA'LIMINI RIVOJLANTIRISH: GLOBAL TAJRIBA VA ILMIY YONDASHUVLAR

Turdaliyeva Muhayyo Mahammadaliyevna,

O'zbekiston Milliy axborot agentligi Media markaz katta muharriri

E-mail: muhayyo.ilmiy@mail.ru

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18613331>

So'nggi o'n yilliklarda tarixni o'qitishda media va raqamli texnologiyalardan foydalanish dunyo miqyosida ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi. Xususan, AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Janubiy Koreya, Yaponiya va Skandinaviya davlatlarida tarix ta'limi "digital history", "public history" va "immersive learning" konsepsiyalari asosida rivojlanmoqda. Janubiy Koreaning "Korean War Legacy" loyihasini kuzatadigan bo'lsak, unda Korea urushi bilan bog'liq bo'lgan shaxslar guvoh bo'lgan hikoyalari, urush bilan bog'liq rasmlar, qiziqarli videolar ilmiy asosini topgan holda yoritib boriladi.

"Korean War Legacy" loyihasining internet manzili: <https://koreanwarlegacy.org/chapters/a-barrier-to-armistice-what-to-do-about-prisoners-of-war/>

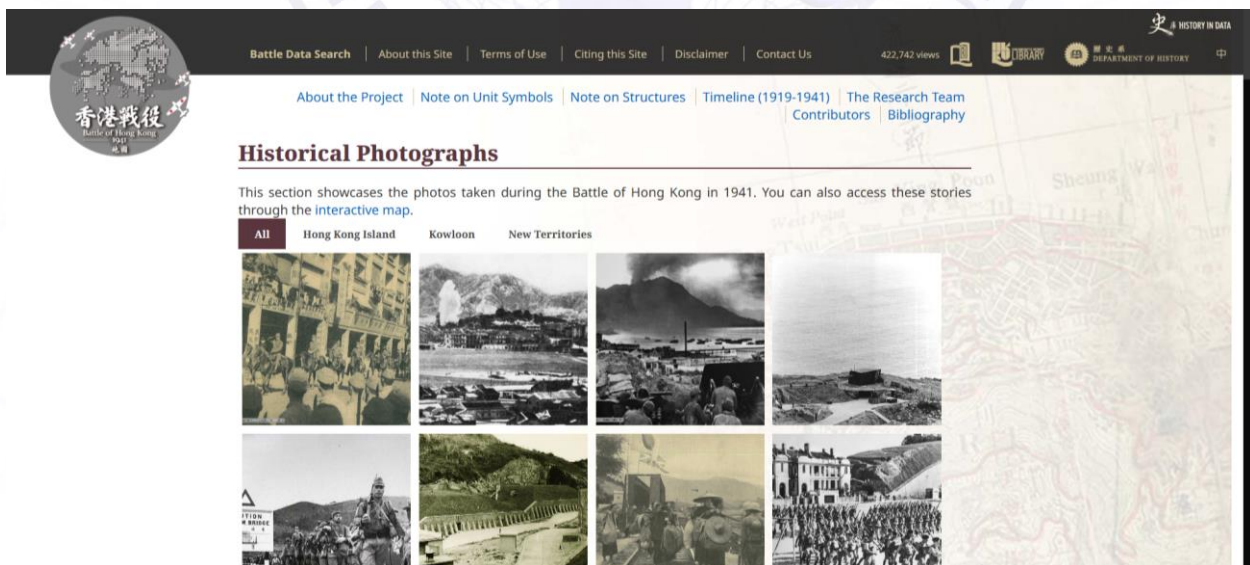
Tarixni raqamlashtirish ya'ni texnologiyalar bilan uyg'un holda yangi formatda ko'rsatib borishning o'ziga xos ustunligi tinglovchilar auditoriyasining kengligida hisoblanadi.

Yana bir qiziq jihat O'rta Osiyo mamalakatlarida garchi rasmiy loyihalar asosida hujjatli filmlar mavjud bo'lsada, shaxsiy qiziquvchilar tomonidan tayyorlangan, ilmiy asosini to'liq topmagan, shouga asoslangan tarixiy video kontentlar mashhur bo'lish ehtimoli yuqori.

AQSh va Yevropa universitetlarida “Digital History” yo‘nalishi shakllanib, tarixiy manbalarni raqamlashtirish, interaktiv xaritalar (GIS-history), 3D rekonstruksiya va virtual arxivlar yaratish keng yo‘lga qo‘yilgan. Masalan, Stanford University tomonidan ishlab chiqilgan **Spatial History Project** tarixiy jarayonlarni geografik axborot tizimlari orqali vizuallashtirishga asoslangan. Bu loyiha tarixiy voqealarni makon va vaqt kontekstida interaktiv tarzda tahlil qilish imkonini beradi.

“Hong Kong Baptist University”da ham tarixiy jarayonlarni geografik axborot tizimlari orqali vizuallashtirishga asoslangan loyiha ishlangan. Unda media yutuqlaridan foydalangan holda video, audio, tarixiy tasmlarni va xaritalarni kuzatish mumkin.

<https://digital.lib.hkbu.edu.hk/1941hkbattle/en/view.php?page=Historical+Photographs>

Buyuk Britaniyada British Museum va BBC hamkorligida yaratilgan raqamli platformalar orqali tarixiy eksponatlar 3D formatda taqdim etilmoqda. Bu tajriba

o'quvchilarga muzey muhitini virtual tarzda his qilish imkonini beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, virtual muzeylardan foydalangan o'quvchilarning tarixiy tafakkuri va eslab qolish darajasi an'anaviy usullarga nisbatan yuqori bo'lgan.

Janubiy Koreya va Yaponiya ta'lim tizimida esa tarixni o'qitishda **AR (Augmented Reality)** va **VR (Virtual Reality)** texnologiyalaridan foydalanish keng rivojlanmoqda. Masalan, o'quvchilar tarixiy jang maydonlari yoki qadimiy shaharlarning virtual rekonstruksiyasiga "kirish" orqali voqealarni immersiv tarzda o'rganish imkoniga ega bo'lmoqda. Ilmiy tadqiqotlar (Mayer, 2009; Moreno & Mayer, 2010) multimedia asosidagi immersiv muhitlar kognitiv faollikni oshirishini va chuqurroq tushunishga xizmat qilishini asoslaydi.

Yevropa Ittifoqining "Digital Education Action Plan" dasturi doirasida tarix va ijtimoiy fanlarni o'qitishda media savodxonlik (media literacy)ni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Chunki tarixiy kontentni raqamli platformalarda iste'mol qilish jarayonida tanqidiy tahlil ko'nikmasi muhim ahamiyat kasb etadi. UNESCO ham media va axborot savodxonligini (MIL – Media and Information Literacy) tarix va ijtimoiy fanlar ta'limining ajralmas qismi sifatida e'tirof etadi.

Shuningdek, dunyoda "edutainment" – ya'ni ta'lim va ko'ngilochar elementlarni uyg'unlashtirgan tarixiy kontent ishlab chiqish keng rivojlanmoqda. Netflix, BBC, History Channel kabi platformalarda yaratilayotgan tarixiy-dramatik seriallar va hujjatli filmlar keng auditoriyani qamrab olmoqda. Biroq xalqaro ilmiy jamoatchilik ushbu jarayonda tarixiy haqiqat va badiiy talqin o'rtasidagi muvozanatni saqlash zarurligini ta'kidlamoqda (Rosenstone, 2012).

So'nggi yillarda sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining tarix ta'limiga kirib kelishi ham yangi bosqichni boshlab berdi. AI asosidagi interaktiv platformalar tarixiy voqealarni simulyatsiya qilish, tarixiy shaxslar bilan "dialog" yaratish va individual o'quv trayektoriyasini shakllantirish imkonini bermoqda. Masalan, adaptiv o'quv tizimlari o'quvchining bilim darajasiga mos ravishda tarixiy materialni taqdim etadi.

Ilmiy maqolalar tahlili (Scopus bazasi, 2018–2024 yillar) shuni ko'rsatadiki, "history education and digital media", "multimedia learning in history", "virtual reality in history teaching" kabi kalit so'zlar bo'yicha nashrlar soni barqaror oshib bormoqda. Bu esa mazkur yo'nalishning global ilmiy tendensiyaga aylanganini ko'rsatadi.

Umuman olganda, xalqaro tajriba quyidagi asosiy yo'nalishlarni ko'rsatmoqda: Tarixiy manbalarni raqamlashtirish va ochiq platformalarda taqdim etish, VR/AR asosida immersiv tarixiy ta'lim muhitini yaratish, interaktiv xaritalar va 3D rekonstruksiyalar orqali fazoviy tafakkurni rivojlantirish, media savodxonlikni tarix

ta'limiga integratsiya qilish, Sun'iy intellekt asosida individual o'quv modellarini yaratish.

Xulosa sifatida tarix ta'limida media vositalaridan foydalanish bugungi kunda global miqyosda tizimli va strategik yo'nalishga aylangan. AQSh, Yevropa va Osiyo mamlakatlari tajribasi tarixiy bilimlarni raqamlashtirish, interaktiv platformalarda taqdim etish hamda immersiv texnologiyalar asosida o'qitish samaradorligini oshirish mumkinligini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, media orqali tarixni ommalashtirish jarayonida ilmiylik, manbaga asoslanish va tarixiy aniqlik tamoyillariga qat'iy amal qilish zarur. Chunki raqamli muhitda shou elementlariga asoslangan, yetarli ilmiy dalillarga ega bo'lmagan kontentning tez ommalashuvi tarixiy haqiqatning buzilishiga olib kelishi mumkin. Demak, media vositalari tarixiy ongni shakllantirishda kuchli instrument bo'lishi bilan birga, tanqidiy tahlil va akademik nazoratni ham talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://koreanwarlegacy.org/chapters/a-barrier-to-armistice-what-to-do-about-prisoners-of-war/>
2. <https://digital.lib.hkbu.edu.hk/1941hkbattle/en/view.php?page=Historical+Photographs>